

İSHAK ÇELEBİ’NİN ŞİİRLERİNDE ÜSKÜP*

Sedat KARDAŞ¹

Özet

Divan şairleri, şiirlerinde çeşitli vesilelerle yerleşim yerlerine yer verirler. Öyle ki, klasik edebiyatta zamanla sadece yerleşim yerlerini konu edinen edebi türler meydana gelmiştir. Klasik edebiyatta şehirleri konu alan şehrengiz, şehraşub ve biladiye türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Söz konusu manzumeler, Osmanlı yerleşim yerlerinin o dönemdeki genel görünümünü yansıtmaları açısından önem arz eder. Bu türde şiirler kaleme alan şairlerden biri de 16. yüzyılda yaşamış olan Üsküplü divan şairi İshak Çelebi’dir. Şair, gezip gördüğü şehirlerin güzelleri ve güzelliklerine şiirlerinde yer vermiş, Bursa ve Üsküp için de birer şehrengiz kaleme almıştır. Şairin Üsküplü olması ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiş olmasından dolayı, şiirlerinde Üsküp şehri önemli bir yer tutar.

Bu çalışmada, genel hatlarıyla, Üsküplü İshak Çelebi’nin başta “*Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb*” başlıklı mesnevisi olmak üzere, şiirlerinde Üsküp şehrini nasıl ele aldığı ve 16. yüzyıldaki Osmanlı Üsküp’ünün şair İshak Çelebi’nin şiirindeki genel görünümü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Şiiri, Üsküplü İshak Çelebi, Üsküp, Makedonya, Şehrengiz

SKOPJE IN ISHAQ CHALABI’S POEMS

Abstract

Divan poets give place to settlements on various occasions in their poems, so much so that in the Classical literature, literary genres that mention only settlements have emerged in time. In classical literature, many works were written about cities in the genres of shahrangiz, shahrashub and biladiye. These verses are of great significance for reflecting the general view of the Ottoman settlements in that period. One of the poets who wrote such poems is Ishaq Chalabi, the divan poet from Skopje, who lived in the 16th century. The poet included the beautiful women and beauties of the cities he visited in his poems, and wrote a shahrangiz for Bursa and another one for Skopje. Since the poet is from Skopje and spent most of his life there, the city of Skopje holds an important place in his poems.

In this study, in general terms, how Ishaq chalabi of Skopje mentioned the city of Skopje in his poems, especially in his masnavi titled “*Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb*” and the general interpretation of the 16th century Ottoman Skopje in his poem will be dealt with.

Keywords: Ottoman Poetry, Ishaq Chalabi of Skopje, Skopje, Macedonia, Shahrangiz

* Bu çalışma, 27-29 Eylül 2018 tarihleri arasında Makedonya/Üsküp’te düzenlenen Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu’nda sunulan “Üsküplü Divan Şairi İshak Çelebi’nin Gözünden Üsküp” başlıklı bildirinin genişletilmesinden ve yeniden düzenlenmesinden oluşturulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar**, Doçent Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muş, TÜRKİYE, sedat_kardas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3444-0106>

1. GİRİŞ

Klasik edebiyatta şairler, çoğunlukla gezip gördükleri bazen de görmeyip işittikleri yerleşim yerleri hakkında şiirler kaleme almışlardır. Zamanla bu tarz şiirler etrafında gelişen edebi türler meydana gelmiştir. Şehrengiz/şehraşub, biladiye/beldename, dariye, menazilname, seyahatname, sefaretname ve sergüzeştname söz konusu edebi türlerden bazılarıdır.

Adı geçen türlerden biri olan ve Farsça “*Halkının çoğunluğu ticaret, sanayi ve yönetim işleri ile uğraşan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı; kent*” (Çağbayır, 2007, s. 4448) manasına gelen *şehir* sözcüğü ile “*karıştıran, koparan, kıskırtan, tahrik eden, uyandıran, heyecanlandıran*” (Çağbayır, 2007, s. 1450) anlamlarına gelen *-engiz* son ekinin birleştirilmesiyle meydana gelen *şehr-engiz*, “*şehir karıştıran*” anlamına gelir.

Edebi tür olarak ise Klasik edebiyatta bir şehrin güzelliklerini, güzellerini, bir şehrin sakinlerinin yaşama biçimini ve güzel sıfatıyla nitelendirilen meslek erbabını konu edinen manzum eserler (Akkuş, 2007, s. 234) için kullanılan şehrengiz kavramının, İran edebiyatındaki karşılığı şehraşubdur (Canım, 2010, s. 292).

Klasik edebiyatta 16. yüzyıldan itibaren şehrengiz türü gelişmeye başlamıştır. Zamanla yaygınlaşan şehrengiz edebî türünün bir özelliği olarak şair, yaşadığı yerde gördüğü mahbub veya dilber adı verilen güzellerin tasvirine yer verir. Genel itibariyle mahbub adı verilen bu erkek güzeller çoğunlukla o şehrin çarşısı esnafının genç, güzel ve başarılı olanlarından seçilir. Bu yönüyle, şehrengizler şairin yaşadığı çevre hakkında bilgi veren eserler olarak değerlendirilir (Tezcan, 2001, s. 161).

Türün Fars dilinde yazılmış ilk örneği, Mesud-ı Sad-ı Selman tarafından yazılmış olan *Şehraşub* adlı eserdir. Türe örnek teşkil eden Farsça eserler genel itibariyle şehir övgüsü ve şehir yergisi şeklindeki anlatım tarzlarını tercih etmişlerdir. Söz konusu eserler aynı zamanda Doğu kültüründe türün hazırlayıcıları konumundadır. Türk edebiyatında ise, bir şehrin güzellikleri ve güzelleri konusu, türün odaklandığı esas noktadır. Klasik Türk edebiyatında türün ilk örnekleri Mesihî ve Zatî tarafından kaleme alınan *Edirne Şehrengizi* başlıklı eserlerdir. Bunlardan, Mesihî'nin *Edirne Şehrengizi* adlı eseri kendisinden sonra gelen Türkçe şehrengizlere örnek teşkil etme özelliğine sahiptir (Akkuş, 2007, s. 235).

Türk edebiyatında şehrengizlerin en çok yoğunlaştığı konu, meslek erbabı aracılığıyla mesleklerin tanıtılmasıdır. Genellikle yar, dilber, mahbub gibi Klasik şiirde sevgili tipinin temsil ettiği sıfatlarla nitelendirilen meslek ehli ve meslek erbabı vasfında; ilgili mesleklerin bilinen özelliklerine yer verilerek, şehrengizde bahsi geçen şehrin esnafı ve mesleki yapısını tanıtmaya çabası içine girilir. Manzumelerde konu olarak işlenen mesleğin erbabı genç, güzel ve yetenekli erkekler sevgili tipinin bütün özelliklerini taşırlar. Türk edebiyatında türe örnek teşkil eden hemen hemen her eserde erkek güzeller ön plandadır (Akkuş, 2007, s. 235). Kadın güzelleri ele alıp işlediği bilinen tek eser ise Azizi'nin *İstanbul Şehrengizi* adlı eseridir (Çetinkaya, 2014). Türün bir şehrin güzelliklerine yoğunlaşan örnekleri de vardır. Lâmiî'nin *Bursa Şehrengizi* ve Dürrî'nin *Gümülcine Şehrengizi* bu tür şehrengizlerdendir. Şehrengizlerde genel itibariyle bir şehir ele alınırken bazen iki şehrin söz konusu edildiği de görülür. Kâtib Davud'un *İstanbul ve Vize Şehrengizi* bu tarz eserlerdendir (Kaya, 2015, s. 635).

Şehrengiz türünün Klasik Türk edebiyatında bahsedilen odak noktasının değişimi hususu dönemin güzel anlayışı ve güzel kelimesine yüklenen anlamlarla açıklanabilir. Osmanlı döneminde güzeli sevme anlayışı sadece kadına yönelik olmayıp erkeği de kapsayan bir anlayıştır. Şiirde çoğu zaman bahsedilen güzel erkek olur. Bunun dönemin güzel anlayışının farklı olması, kadın güzellerden bahsedilmesinin uygun görülmemesinin yanında tasavvuf

anlayışıyla da ilgisi vardır. Tasavvuf anlayışına göre varlığın özü ve gerçek varlık olan Tanrı aynı zamanda mutlak güzelliğe yani cemal-i mutlak özelliğine sahiptir. Tanrı bilinmek ve beğenilmek istediğinden bu mutlak güzelliğini tek tek varlıklara ve kâinata da yansıtmıştır. Kâinatın her zerresinde tecelli eden bu mutlak güzellik nedeniyle mutasavvıflar evreni sevmekle yükümlüdür. “Yaradılanı yaradandan ötürü sevmek” düşüncesiyle, Tanrı’nın güzelliğini taşıyan insanı sevmek bir zorunluluk bir görevdir. Bu sevgi mecazî aşk diye adlandırılır. Mutlak güzelliğin birer yansıması olan kâinattaki diğer varlıkları severek gerçek aşka, yani ilahî aşka ulaşılacağı inancı tüm mutasavvıf şairlerde görülür (Tezcan, 2001, s. 166). Bu anlayış sadece mutasavvıf şairlerin şiirleriyle sınırlı kalmamış, geleneğin bir parçası haline gelmiş ve farklı amaçla da olsa diğer şairler tarafından da kullanılagelmiştir. Fakat Rumeli şairleri gibi rindane tavırlarıyla ön plana çıkan bir edebî muhitin içinde yetişen şairlerin şiirlerindeki mahub kavramını bu yönüyle ele almak hakikatten uzak gibi görünmektedir. Söz konusu şairlerin şiirlerinde yer alan erkek güzellerin varlığı, Şehrengiz edebî türünün gelenek tarafından belirlenen özellikleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Üsküplü şair İshak Çelebi tarafından kaleme alınmış olan “*Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb*” başlıklı mesnevi de bu tür eserlerden biri olarak değerlendirilebilir. Adı geçen şehrengizde Üsküplü meslek erbabı erkek güzellerden övgüyle söz edilmiştir.

2. İSHAK ÇELEBİ (1464-1537)

Kılıççızade lakabıyla tanınan İshak Çelebi o günkü Osmanlının Rumeli’deki en önemli kültür merkezlerinden biri olan Üsküp şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda araştırmacılar tarafından farklı bilgiler verilse de şair 15. yüzyılın ikinci yarısında ve büyük ihtimalle de H. 869/M.1464-1465 yılında doğmuştur (Savaş, 2000, s. 528; Yıldırım, 1991, s. V.; Keskin, 1998, s. 6.; U. Eke, 2007, s. 371). Babası kılıç yapmakla geçimini sağlayan İbrahim adlı bir ustadır. Şair bu yüzden Kılıççızade diye tanınmıştır.

İshak Çelebi, öğrenimine Üsküp’te başlamış ve öğrenimini İstanbul’da tamamlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul Atik Ali Paşa Medresesinde müderrislik görevine başlamıştır. Şair daha sonra Edirne, Serez ve Üsküp şehirlerinde de müderrislik görevini yapmıştır. 1526 yılında Edirne’de bulunan Dârulhadis Medresesine ve 1528 senesinde Edirne Üç Şerefeli Medresesine, 1530-31’de ise Sahn Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir. İshak Çelebi, bir dönem Halep’teyken Yavuz Sultan Selim’in musahiplik görevine getirilmiş, fakat bu görevde uzun süreyle kalamamıştır (Durmuş, 2020).

İshak Çelebi’nin ölüm tarihi ile ilgili de tıpkı doğum tarihi konusunda olduğu gibi kaynaklarda farklı bilgiler verilmiştir. Genel olarak, H. 942/M.1536 yılında Şam’a vali olarak atanan şairin bir süre sonra burada öldüğü kabul görmüştür.²

İshak Çelebi, kaynaklarda, devrinin hatırı sayılır bilgin ve önde gelen şairlerinden biri olarak sayılmıştır. Bununla birlikte, aynı kaynaklarda, şairin gündelik hayatında ve esprilerinde argoya çokça yer verdiği, şaraba aşırı düşkün olduğu ve laubali tavırlar sergilediği gibi olumsuz özellikleriyle de anılmıştır. Şair zeki, şakacı ve hoşsohbet olması yönüyle meclislerin aranan isimlerinden olmuş fakat bu özellikleri ile seçilmiş olduğu padişah musahipliği görevinden yine söz konusu tavırları öne sürülerek uzaklaştırılmıştır. İshak Çelebi’nin bahsedilen karakterine ait özellikleri şiirlerine de yansımıştır. Şair eserlerinde, daha çok âşıkla sevgili arasında geçen konuları tercih etmiş, bu konuları da rindane bir

² Söz konusu kaynaklardaki bilgiler için Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri’nin hazırlamış olduğu, şaire ait divanın tenkitli basımına bakılabilir. Bkz. Çavuşoğlu & Tanyeri, 1990, s. 1-8.

üslupla işlemiştir. Şairin şiirlerinin, çoğu zaman eğlence meclislerinde sanatçılar tarafından okunan şiirler arasında yer aldığı bilgisi de kaynaklarca ifade edilmiştir (Durmuş, 2020).

İshak Çelebi'nin *Divan* ve *Selimname* olmak üzere bilinen iki eseri vardır. Yavuz Sultan Selim hakkında yazdığı *Selimname*'si Osmanlı tarihçileri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Eser üzerine bir doktora (Savaş, 1986) ve bir yüksek lisans tezi (Keskin, 1998) yapılmıştır. Ali Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi (Yıldırım, 1991) hazırlanan divanı, ayrıca Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri tarafından da yayımlanmıştır (Çavuşoğlu ve Tanyeri, 1990). Şairin divanında 15 kaside, 342 gazel, 6 musammat, Mesnevi nazım şekliyle yazılan 1 Bursa Şehrengizi ve 1 Üsküp Şehrengizi, 12 adet kıt'a ve tarih ile 1 Arapça ve 10 Farsça şiir yer almaktadır.

3. İSHAK ÇELEBİ'NİN ŞİİRLERİNDE ÜSKÜP

Divan şairleri şiirlerinde geniş bir coğrafyada yer alan yerleşim yerlerine yer verirler. Şairler, belki de hiç görmedikleri bulunmadıkları yerleşim yerlerinin adlarını geleneğin bir icabı olarak anmış, şiirde çeşitli sanatlarla birlikte ele almışlardır. Şairler, yerleşim yerlerini şiirlerinde işlerken de, geleneğin belirlemiş olduğu çerçeveye uymuşlardır. Rumeli Şairleri de, yaşadıkları coğrafya ile mensubu oldukları çevreye kayıtsız kalmamış, geleneğe uymakla birlikte daha çok yaşadıkları coğrafyayı şiirlerinde geniş bir biçimde ele almışlardır.

Klasik Türk edebiyatı sahasında ürün veren başlıca muhitlerden biri olan Rumeli'de şiir yazan şairlerin eserlerine bakıldığında, onların şiir anlayışı ve dünya görüşü ile ilgili bazı noktalarda öncülük yaparak Klasik şiire yeni bir yön verdikleri görülmektedir. Bu sahada yetişen şairlerin coğrafyanın doğal bir sonucu olarak daha rahat bir yaşam anlayışına sahip olmaları verdikleri eserlere de yansımış bir özelliktir.

Rumeli şairleri serbest ve rahat yaradılışlı, kayıt tanımayan, aldırılmaz rindane tavırları ile geleneğin dışına çıkan özellikleri ile ayrı bir grup vasfı taşımaktadırlar. Rumeli şairlerinden Hayalî, Hayretî Usûlî gibi Vardar Yeniceli şairler daha çok klasik şiirin mistik tarafını temsil ederken bölgedeki hedonist, laübali, aldırılmaz ve rindane tavrın en önemli ismi İshak Çelebidir. Rumeli şairleri olarak tanınan bu şairlerin ortak özelliği, duygularını içtenlik, yalınlık ve coşku ile dile getirmiş olmalarıdır (Durmuş, 2020).

Rumeli şairleri bu yapılarının bir sonucu olarak şiirlerinde daha çok Rumeli coğrafyasını işlemişler, şehrengîz türünü icat etmişler, hece vezniyle şiir yazma denemelerine girişmişler ve sevgili ve âşık tiplerini ele alırken daha gerçekçi bir profil çizme yoluna gitmişlerdir. Sözelimi Klasik şiirdeki siyah saçlı kara gözlü sevgili tipi onların şiirlerinde sarışın ve renkli gözlü bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rumeli şairlerinin şiirlerinde Rumeli coğrafyası geniş bir yer tutar. Rumeli şairleri, söz konusu coğrafyayı divanlarında beyit bazında anmakla kalmamış; bu coğrafyada yer alan yerleşim yerleri ile ilgili müstakil şiirler de kaleme almışlardır. Bir şehir veya kasaba için yazmış oldukları şehrengiz türü kapsamında değerlendirilebilecek manzumeler kaleme almışlar ve böylece şehrengiz türünün gelişmesine de katkı sağlamışlardır (Çeltik, 2018, s. 420).

Söz konusu şairlerin şiirlerinde ele alınan Rumeli şehirlerinden biri de Makedonya'nın başkenti olan Üsküp'tür. Üsküp şehri ile ilgili şiirler kaleme alan Rumeli şairlerinden biri de Üsküp'te doğmuş olan İshak Çelebi'dir (Çeltik, 2013, s. 310). Şair, farklı şiirlerinin beyit ve mısralarında Üsküp şehrini çeşitli vesilelerle andığı gibi, *Şehrengîz-i Mahbûbân-ı Vilâyet-i Üsküb* başlığını taşıyan mesnevî nazım şekliyle bir manzume yazmıştır.

Bir bahar tasviri ile başlayan mesnevîde, nevrüz zamanı ile birlikte kendini gösteren doğadaki canlanmanın şair üzerindeki etkileri bahariye tarzına ait mazmunlar ile birlikte verilmiştir. Şair, baharın gelişi ile birlikte reyhanlarla süsülenmiş olan Üsküp şehrini süsler içindeki güzel bir geline benzetmiştir:

*Meğer bir gün cihân olmuşdı pîrûz
Şeref virmiş idi eyyâm-ı nevrüz*

*İrüp gelmiş idi devri bahâruñ
Yüzi gül gibi gülmiş rûzgâruñ*

*Reyâhîn ile zeyn olmuşdı dünyâ
Diyeydüñ bir 'arûs-ı hûb u zîbâ*

(Şehrengiz 2/1-3)

Baharda yükselen ırmağın (Vardar nehri) sularının coştüğünü, çiftçilerin bağlarıyla uğraştığını gören şair nehrin kenarında gezintiye çıkar. Gördüğü manzarayı güzel bir tabloya benzeten şair, baharda güzelliklerle bezenen Üsküp şehrini de cennete teşbih eder. Bu durumu gören şairin gönlü de sular gibi ansızın coşar:

*Delürmişdi sular ırmağ içinde
Kılurdu zârilikler bâğ içinde*

*Temâşâ itmeğe çıkdum kenâra
Cihân dönmişdi bir zîbâ nigâra*

*Diyeydüñ kim behişt olmuşdı Üsküb
Bahar ile şu resme zeyn idi hûb*

*Görüp bu hâli dil geldi hurûşa
Taşup sular gibi başladı cûşa*

(Şehrengiz 2/13-16)

O esnada yanına altı dilber gelir. Şehrin erkek güzellerinin çokluğundan bahseden şair, bu mahbublardan altı tanesini seçerek tanıtır:

*N'ola hôt diyü söylerken bürâder
Göründi nâgehânî altı dilber*

*Ne dilber her biri rûh-ı musavver
Görenler didiler Allâhu Ekber*

*Ne dilber her biri hûb-ı yegâne
Nice takrîr idem gelmez beyâna*

(Şehrengiz 2/22-24)

Şair tarafından Mehmed Bekir, Mahmud, Pir Ali, Mustafa, Kılıçoğlu Ali Bali ve Kazancıoğlu Mustafa adlı bu altı mahbub için mesnevinin içerisinde birer gazel söylenmiştir. Gazellerin içeriğine, kullanılan dil ve üsluba bakıldığında, o dönemin güzel ve güzeli sevmeye anlayışının sadece kadın merkezli olmadığı, çoğu zaman erkek güzellere yönelik olduğu görülür. Manzumede bahsedilen erkeklerin meslekleri ile ilgili verilen ipuçlarına bakıldığında

bunların aslında Üsküp'ün önde gelen esnafları olduğu anlaşılmaktadır. Sözelimi Pir Ali'nin mesleğinin kumaşçı olduğu "pişesi kazazlıktır" sözleri ile ifade edilmiştir. Bir şehrin esnaf takımı ve belirli mesleği temsil eden genç, yetenek sahibi erkeklerin methedilmesi ve güzel bir sevgilinin vasıflarıyla nitelendirilmesi şehrengizlerin genel bir özelliğidir.

Şair bu şiirinin sonunda, Üsküp'ün, her birinin cana safa veren, gönüllere sevgi veren gönül alıcı genç güzellerinin çok olduğunu fakat bu güzellerin hepsine şiirde yer vermek mümkün olmadığından bu mahbublardan altı tanesini seçtiğini ifade etmiştir:

*Bu şehrin gerçi çokdur dil-rübâsı
Gönüller sevgüsü cânlar safâsı* (Şehrengiz 2/99)

*Ve likin muhtasar çün oldı matlûb
Güzîn itdük olardan altı mahbûb* (Şehrengiz 2/101)

Memleketi Üsküp için bu şehrengizi yazan İshak Çelebi, başka şiirlerinde de bu şehirden övgüyle söz etmiştir. Şair aşağıdaki musammatın son bölümünde, kendini soyutlayarak İshak'ın nerede olduğunu sorup ona Üsküp şehrinin gümüş tenli, göğsü yasemin beyazı olan servi boylu güzellerini göstermek istediğini belirtir:

*Kanı İshak ki aña gösterelüm yerlerini
Üsküb'ün şol güzelüm serv-i semen-berlerini
Bir yere cem' idelüm Rumili dilberlerini
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm* (Musammat 3/VII)

Şair gazel nazım şekliyle yazmış olduğu manzumelerinde de Üsküp ve onun güzelliklerinden bahseder. Divanındaki 48. gazelden alınan aşağıdaki beyte göre, Üsküp'ün güzellikleriyle âşıkları öldüren güzelleri vardır:

*Bir yer var imiş dilberi 'âşık-küş olurmuş
İshâk yüri gidelüm Üsküb olacakdur* (Gazel 48/5)

İshak Çelebi, başka bir gazelinde Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Üsküp şehrinin uç eri olarak taştan ekmeğini çıkararak, bakışlarıyla gönüldeki yaraları tımar olarak alan erkek güzellerin (oğlan/mahbub) çokça bulunduğunu, bu mahbubların sahip oldukları güzellikleriyle bu coğrafyada meleklerle bile yer bırakmadıklarını ifade etmiştir:

*Gel e bir bûseñe lutf eyle ya biñ cân virelüm
Dahi ser-ber virelüm memleket-i 'Osmânî* (Gazel 282/2)

*Nice tîmâr ide gamzeñ okı zahmına yürek
Kendü başına tokınmaz yüreğün dermânı* (Gazel 282/4)

*Çıkarur rızkını taşdan bilürüz uc eridür
Yer bulur kanda ise gamzeñ okı peykânı* (Gazel 282/5)

*Göre İshâk göre Üsküb'i virmez feleke
Meleke yer komadı şehrimüzün oğlanı* (Gazel 282/7)

Gazelde kullanılan Osmanlı, tîmâr, uc eri, Üsküp gibi terimler ile Üsküp şehrinin Osmanlı idari sistemi içerisindeki yeri hakkında ipuçları vermektedir. Çünkü Üsküp şehri, tımar ve zeamet teşkilatı yapılan, Osmanlı'nın Balkanlardaki uç şehirlerinden biridir.

Üsküp, Paşa Yiğit Bey tarafından Saruhan bölgesinden getirtilen Türkmenlerin iskan edilmesiyle Osmanlı devletinin önemli bir uç şehri haline gelmiştir. II. Murad döneminde (1448) yapılan İkinci Kosova savaşıyla birlikte Makedonya tamamıyla Osmanlı devletinin hâkimiyetine girmiştir. Fetihlerden sonra hâkimiyet kurulan topraklarda tımar ve zeamet teşkilatı kurularak, buralardaki Türk nüfusunu arttırmak üzere Anadolu'nun muhtelif yerlerinden Türk göçmenler yerleştirilmiştir (Nureski, 2016, s. 354). İshak Çelebi de gazelinde bu bilgilere göndermede bulunarak, Osmanlı devlet yönetim sistemini ifade eden bu terimleri başarıyla şiire taşımıştır.

Şair, başka bir gazelinde, gerçek olduğundan emin olduğunu ifade ettiği bir haber, bir bilgi işittiğini; bu habere göre, gönül kapan güzel sevgilinin kıyamet koparıp, Üsküp şehrinin tamamını saçlarının zincirine dizerek cümle halkı kendisine kul olan bir aşığa çevirdiğini ifade etmiştir. İshak Çelebi söz konusu gazele ait aşağıdaki beyitte, Üsküp'te yeni ortaya çıkan gönül alıcı bir güzelin güzelliğiyle şehrin bütün halkını peşine taktığını ve onun etrafında toplanan halkın mahşer kalabalığını andırdığı düşüncesini, kıyamet gibi kalabalık mazmunu vasıtasıyla vermiştir. Şair bu bilgiyi işittiğini dile getirerek, beyitte gerçek sıfatıyla birlikte yer alan mahşeri kalabalık mazmunu ile yaptığı mübalağanın şiddetini hafifletmiştir. Çünkü işitilen bir bilgi doğru olacağı gibi yalan da olabilir. Şair bunu işittiğini söyleyerek bir bakıma gerçeğin sorumluluğundan da kurtulmuştur:

*İşitdüm yine bir gerçek kıyâmet dil-rübâ kopmuş
Saçı zencîrine dizmiş kul itmiş cümle Üsküb'i (Gazel 290/4)*

İshak Çelebi, tamamı doğum yeri olan Üsküp şehri ile ilgili altı beyitten oluşan aşağıdaki gazelde ise, Üsküp'ü daha önce görmemiş olanların ömrünün boşa geçtiğini dile getirmiştir:

*Âh ol kişiye kim geçüre rûzgârını
Görmek müyesser olmaya Üsküb diyârını*

*Enhâr-ı cennetün yüzi suyu değül midür
Farzâ ki öğmedün tatalum Vardar'ını*

*Yusın sehâb goncanun ağzın gülâb ile
Tâ lâyük ola öğmeğe anun bahârını*

*'Ayş ide gör felek seni ferdâya salmasun
Yârin şikâr iden bu gün anar mı yarını*

*Yaşum ocağına gice gündüz revân olur
Andukça Karadağ'daki ol Akbınar'ını*

*Bî-ihdiyâr âdemün ağzı suyu akar
İshâk'un anma a gazel-i âbdârını (Gazel 322)*

Şair, Üsküp şehrini bir kanal gibi ortadan ikiye ayırarak akıp giden Vardar nehrini “farz edelim ki övmeyelim ama bu nehir cennetin yüzü suyu değil midir?” sorusuyla Vardar'ın

suyunu Kevser'e benzetip tecahül-i arif ve istifham yapmıştır. Şaire göre, Üsküp'ün baharı o kadar güzeldir ki, Üsküp'ün baharını övmeye lâyük olabilmesi için bulutlar goncaların ağzını yağmur suyu ile yıkamalıdır. İshak Çelebi ayrıca, gazelinin hüsn-i makta beytinde Balkanların mühim yerlerinden olan Karadağ'daki Akpınar'a da yer vermiş ve Akpınar'ı andıkça gözyaşlarının gece gündüz göz çukuruna doğru aktığını ve ağladığını dile getirmiştir.

Şair verilen örneklerdeki gibi doğrudan Üsküp adını vermediği beyitlerde de yaşadığı şehrin güzellerinden söz etmiştir. Şair doğrudan yer ismi vermese de aşağıda verilen beyitlerdeki şehrin Üsküp olduğu söylenebilir:

*Yağmaya vardı kalmadı sabr u mecâlimüz
Şehrüñ güzelleriyle 'aceb n'ola hâlimüz (Gazel 97/1)*

*Bize şehrün güzeli nâz ider oldı İshâk
Var gibi şimdi güzel sevmek ile şöhretimüz (Gazel 98/5)*

*Ol nigâruñ çeşmi âfet gamzesi gammâz imiş
Şehrümüz dilberlerinden cümleden mümtâz imiş (Gazel
112/1)*

Şair bu beyitlerde de Üsküp olduğu anlaşılan şehri güzelleri ile ön plana çıkarmıştır. Şair, İshak diye kendisine seslenerek güzel sevmekle şöhreti olduğunu ancak Üsküp güzellerinin kendisine artık naz yapar olduğunu ve bu işin nereye varacağını bilmediği için sabır ve mecalinin kalmadığından dert yanmıştır.

4. SONUÇ

Klasik edebiyata konu olan mefhumlardan biri de yerleşim yerleridir. Şairler, gördükleri, bazen de görmedikleri, gerçek veya hayali yerlere, çeşitli anlam ilişkileri kurarak temel mazmunlarla birlikte şiirlerinde yer verirler. Rumelili şairler klasik şairlerden farklı olarak genellikle kendi coğrafyalarını şiire taşırlar. Bu şairlerin işlediği coğrafya çoğunlukla gerçek ve somut bir coğrafyadır. Söz konusu olan şairler, zamanla gördükleri şehirler hakkında müstakil şiirler yazarak şehrengiz edebi türünün oluşmasını sağlamışlardır.

Divan şiirinde şehrengizler, çoğunlukla bir şehrin güzelliklerine ve o şehirdeki meslekleri icra eden güzel ve yetenekli gençler aracılığıyla mesleklerin tanıtılmasına odaklanır. Rumeli şairlerine ait şehrengizlerde de türün bu yönü ön plana çıkmakla birlikte, daha çok meslekleri icra eden genç erkek güzeller (dilber, mahbub, yar) üzerinde durulduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Rumeli şairleri, klasik şairlere nazaran daha serbest, sınır tanımayan, aldırma ve rindane tavırlarıyla ön plana çıkarlar. Söz konusu şairlerden biri olan İshak Çelebi de hazza düşkün, laubali, aldırma kişiliğinin yanı sıra rindane tavrın önde gelen isimlerindedir. Çalışmamızda verilen örnek şiirlerden alınan bölümlerde şairin sürekli olarak şehrin erkek güzelleri ve dilberlerinden söz ettiği görülür. *Şehrengiz*'inde yer alan bu tarz ifadelerin maksadı, meslek erbabı vasıtasıyla Üsküp şehrinin güzelleri ve güzelliklerinin aktarılmasıdır. Bu tutum, şehrengiz geleneğinin genel bir üslup özelliğidir.

Bütün bunları bir kenara bırakacak olursak, şairin memleketi olan Üsküp için bir şehrengiz kaleme almış olması önemlidir. Şairin bahar ayında nevrulza birlikte Vardar nehrini de içine alarak Üsküp'teki canlanmayı tasvir etmesi, bunu yaparken yaptığı teşbihleri klasik şiir geleneği açısından önem arz etmektedir. Öte yandan Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan şehirlere şiirde yer verilmiş olması, o dönem Osmanlı coğrafyası hakkında tarihi vesikalarda

kendisine yer bulamayan, subjektif de olsa birtakım bilgilerin şiir metinleri vasıtasıyla geleceğe aktarılması, edebiyat, coğrafya ve tarih alanları arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Canım, R. (2010). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. 4. Cilt, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, A. (hızl.) (1990). *Üsküblü İshak Çelebi, Divan*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Çeltik, H. (2018). Rumeli Şairlerine Göre Rumeli Coğrafyası. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ÇELTİK-Halil-RUMELİ-ŞAİRLERİNE-GÖRE-RUMELİ-COĞRAFYASI.pdf>, E.T. 13.09.2018.
- Çeltik, H. (2009). Rumeli Şairlerinin Klasik Türk Şiirine Katkıları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/8 Fall 2009, ss. 804-824.
- Çeltik, H. (2013). *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*. Anlara: Kurgan Edebiyat.
- Çetinkaya, Ü. (2014). Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstnabul Şehrengizi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 54, 1, ss. 229-268.
- Durmuş, T. (2021). İshak Çelebi (d.-/--ö.944/1538). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ishak-celebi>, E.T. 28.03.2021.
- Eke, N. U. (2007). Üsküplü İshak Çelebi Dîvânı'nda Klâsik Sanatlar. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, ss. 371-379.
- Kaya, H. (2015). Kâtib Davud'un İstanbul ve Vize Şehrengizi. *Turkish Studies*, Volume 10/12 Summer 2015, p. 631-686.
- Keskin, B. (1998). *Selim-nâme (İshak b. İbrahim)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- Nureski, D. (2016). Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Avrasya Etüdüleri*. 50/2016-2, ss. 351-388.
- Savaş, H. (2000). Kılıççı-zâde İshak Çelebi. *İslam Ansiklopedisi*. C. XXII. İstanbul: TDV Yayınları, ss. 528-529.
- Savaş, H. (1986). *İshak Çelebi ve Selim-nâmesi*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, N. (2001). Güzele Bir Şehrengizden Bakış. *Türkoloji Dergisi*. nr. XI, c. I, 2001, ss. 161-194.
- Yıldırım, A. (1991). *İshak Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği)*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.